

BRF Huggjärnet 18-19

Välkommen till bostadsrättsföreningen Huggjärnet 18 - 19

BOSTADSRÄTTSFÖRENINGEN

HUGGJÄRNET 18-19

Föreningens historia

Huggjärnet 18-19 är en ung bostadsrättsförening. Den bildades den 20 oktober 1997, men fröet till dagens förening såddes redan den 12 februari 1988.

Hyresgästerna i fastigheten Huggjärnet 18 (Heleneborgsgatan 48-50) planerade att ta över den fastigheten i slutet av 80-talet och registrerade därför namnet "Huggjärnet 18", men projektet rann ut i sanden.

I de två fastigheterna 48-50 och 52-54 finns totalt 67 lägenheter varav 22 ettor, 17 tvåor, 21 treor och 7 fyror, samt tre kommersiella lokaler.

HUSEN OCH DESS HERRAR

Hus i 20-talsklassicistisk stil

Fastigheterna som utgör Brf Huggjärnet 18-19 är från senare delen av 1920-talet. Husen är var för sig ritade av arkitekterna Oskar Waller (48-50) och Ture Sellman (52-54). Byggherrar var Olof Wallinder (48-50) och Bertil Hallgård (52-54). 48-50 påbörjades 1924 och stod färdigt 1926 sedan man ändrat den ursprungliga planen för bottenvåningen, där mjölk- och speceributik inrymdes. 52-54 stod klart 1928, två år efter byggstart.

Husen är exempel på 20-talets klassicistiskt inspirerade arkitektur då arkitekterna hämtade inspiration från det tidiga 1800-talets arkitektur. De slätputsade fasaderna utmärks av symmetri och enkelhet med klassiska formelement: girlander, balustrader, pilastrar och urnor.

Det kanske tydligaste kännetecknet för hyreshus från 1920-talet är kanske ändå fönstren. Ett typiskt 20-tals fönster har två bågar med tre rutor i varje, alltså ett sexrutigt

fönster med en mittpost. Med hjälp av fönstren får husfasaden en klar symmetri eftersom de sitter i jämna rader och runt fönstren (och även runt portarna) kan man vanligen se att det är målat i brunt, grågrönt eller varmt ljusgrått. 20-talets fasadfärger är ganska varierade, men ett kännetecken är att de är mättade. Vanliga färger kom att bli gult, rödgult, rödbrunt, varmt grågult eller grågrönt eller någon av jordfärgerna ockra, bränd och obränd terra och umbra, vilket är utmärkande för husen på vår egen gata.

Entréportarna är också utsmyckade och ovanför dem finns ofta ett fönster. Fastigheternas ursprungliga dörrarna har granitomfattningar (52-54) respektive frontparti med krukor som pilasterkrön (48-50). Trappa och golv i trapphusen är i 48-50 av vit marmor och i 52-54 av brun kalksten. Vid Stockholms stadsmuseums inventering av fastigheterna 1982 fanns i 54:ans entré ett litet skulpterat huvud i vinkel mellan vägg och tak rakt in från porten, men i dag ser man endast den plats där huvudet suttit. Samtliga lägenhetsdörrar är bruna. I 48-50 är de ådringsmålade medan de i 52-54 är betsade och har tandsnittsöverstycke. 1985-86 totalrenoverades de båda fastigheterna.

Det finns gott om byggnader från denna tidsepok i Stockholm. Stadsbiblioteket, Handelshögskolan och Konserthuset är tydliga monumentala byggnadsverk i klassicistisk stil. Helgalunden och Blecktornsområdet på Södermalm, Atlasområdet och Röda Bergen i Vasastan är några andra exempel på bostadsområden från den här tiden.

Oskar Waller

Arkitekten Oskar Waller var en doldis. Det ska erkännas att det har varit svårt att hitta något skrivet om honom. Han föddes den 17 november 1871. Dödsåret okänt.

I Arkitekturmuseets databas Arkitektregistret är detta i stort sett de enda uppgifterna som finns att tillgå. Ja, han hade ett mellannamn också, Edvard. Oskar Waller har emellertid gjort avtryck i Stockholms stadsbild. Mellan 1910 och 1940 ritade han flera hyreshus, och du hittar dem i förteckningen näst längst bak.

Ture Sellman

Detta är en man som gjort mer väsen av sig än Oskar Waller. Om Ture Sellman har det till exempel skrivits en vetenskaplig uppsats och ser man till antalet hus han ritat är produktiviteten imponerande. Han ritade 58 hyreshus på malmarna. Några av dem är Stockholms mest karaktäristiska i den funktionalistiska stilen, "funkis". Ture Sellman föddes den 28 juni 1888 i Kattnäs, utanför Gnesta i Södermanland. Det var efter studier vid Kungliga Tekniska Högskolan (KTH) 1910-14 som han började sin arkitektkarriär. Ture Sellman är ändå en ganska okänd Stockholmsarkitekt, trots att han var en av de

mest produktiva under 1920- och 30-talet.

Arkitekten Ulf Melanders uppsats *Ture Sellman och Katarinastiftelsens Hus Åsögatan 95*, handlar i korthet om hur Katarinastiftelsens Hus kom till och turerna fram till inflyttning. I uppsatsens sista del resonerar Ulf Melander om varför han tror att Sellman är så okänd idag: "*Hans uppdrag har före 1924 främst bestått av industribyggnader, och därefter har han mest ritat hyreshus åt spekulationsbyggmästare. Ingen av dessa uppdragskategorier renderar någon vidare status i arkitektkretsar.*"

Vill du se fler hus ritade av Ture Sellman finns det alltså åtskilliga i Stockholm och flera av dem på Södermalm. Se förteckningen näst längst bak.

Sellman var också fotograf och skrev 1942 boken *Samtal om färgfotografi*. Sellmans fotografier finns bevarade på Fotografi-biblioteket och i Arkitekturmuseets arkiv.

Heleneborgsgatan

Bebyggelsen på Heleneborgsgatan tog fart först efter det att änkan Helen Berg sålt malmgårdens marker till ett finanskonstium 1906. Marken styckades till tomter och året innan hade framsprängningen av gatan västerut ned mot Pålundsgatan påbörjats. Ingegerd Brusewitz, som för övrigt bor i ett av husen längs med Heleneborgsgatan, skriver i sin bok *Söder – ett stycke Stockholm* att: *"redan under 1890-talet hade planeringsarbetet riktats mot Södermalms nordvästligaste del. Här fanns ännu orörd mark med de gamla malmgårdarna Kristinehov som ägdes av Borgerskapets Gubbbhus, och Heleneborg."*

Att gatan fått sitt namn efter malmgården har vi redan tagit upp, men varför är det en återvändsgata, Heleborgsgatan? Jo, detta är ett uttryck för den lokala demokratin eller kanske man ska kalla det för aktiv opinionsbildning. Vid 1980-talets början verkade Hornstulls trafikgrupp för att biltrafiken skulle minska på gatan och den 29 november 1980 var gruppen ute och demonstrerade. Det dröjde mindre än en månad till dess att demonstranterna hade fått sina vilja igenom och gatan spärrades av för all genomfartstrafik.

Stadsplanen för kvarteret runt Heleneborgsgatan togs fram 1912 av dåvarande stadsarkitekt P O Hallman. Det allra första huset på gatan stod klart 1913 vid hörnet av Eolsgatan – Heleneborgsgatan 4. En bit längre ner, Heleneborgsgatan 22, hittar man den

ungsta fastigheten som stod inflyttningsklar 1937.

Spårvagnar

Den observante finner något som liknar resterna av utlagda spår den sista gatstumpen ned mot vändplatsen och 4:ans busshållplats. I 32 år tog spårvagnen en sväng in på Heleneborgsgatan för att plocka upp passagerare. Turen gjorde en slinga in på gatan från den utstakade rutten Haga-Högalid. Vid tiden före sista turen den 26 november 1960, hade slingan sträckningen Varvsgatan-Högalidsgatan-Pålundsgatan-Heleneborgsgatan-Varvsgatan.

Högalidskyrkan

På området där Högalidskyrkan och dess tillhörande byggnader nu ligger fanns ända fram till 1860-talet en kvarn, Österlings kvarn. Vindmöllan har dock fått maka på sig för kyrkan som stod färdig 1923, samma år som Stockholms stadshus invigdes. Detta tegeltempels arkitekt var Ivar Tengbom. Konserthuset, Enskilda Bankens hus och Kruegers tändstickspalats vid Kungsträdgården är andra byggnadsverk signerade Tengbom.

Det är svårt att undgå de två karaktäristiska kyrktornen. Det kan verka som om tornen, en av Stockholms tydligaste siluetter, inte är lika höga men båda är 82 meter. Det finns en historia om två systrar som tävlade med varandra om att finansiera det högsta och därmed dyraste tornet, men berättelsen är enligt söderkännaren Stig Eek bara en skröna.

Kristinehavs malmgård och Diedrichssons testamente

Kristinehavs malmgård från 1790, är vid sidan av Heleneborgs malmgård och dess grindstuga, en av de äldsta byggnaderna i kvarteret. Malmgården kan hyras och på gården pickar en tupp och ett par höns, som faktiskt bor ute året om. Hönshuset har infravärme i taket!

Det var sidenfabrikören och grosshandlaren Georg Fredrik Diedrichsson som lät bygga

malmgården. Han donerade den sedan till Borgerskapets Gubbbhus, en typ av vårdinrättning för behövande äldre män ur Stockholms Stads Borgerskap. Utöver malmgården testamenterade Diedrichsson också tomtmark till Borgerskapets Gubbbhus. Delar av marken såldes sedermera till staden och för pengarna lät man upprätta den långa gula byggnaden strax nedanför malmgården, Borgarhemmet. Ålderdomshemmet som stod färdigt 1907 tog till en början bara emot manliga pensionärer, men på 1960-talet byggdes Borgerskapets Enkehus. Idag bor män och kvinnor i båda husen.

Västerbron

Först några hårdfakta. Bron är 601 meter lång och har två brospann av stål, 168 respektive 204 meter långa. Det senare brospannet är det längsta av stål i Sverige. Den segelfria höjden är 26 meter. Västerbron tog fyra år att bygga. Inför invigningen lät man 600 värnpliktiga provbelasta bron, och på själva invigningsdagen den 20 november 1935 kom närmare 20 000 människor. Arkitekterna hette Birger Borgström, David Dahl och Paul Hedqvist och konstruktörerna Ernst Nilsson och Salomon Kasarnowsky. Samma personer (undantaget Birger Borgström) ritade och konstruerade också Tranebergsbron som stod klar året innan. Västerbron bjuder in söderborna till Kungsholmen. Den som tar en paus uppe på brokrönet har en av Stockholms bästa utsikter och första parkett om det pågår fyrverkerier under Vatten-festivalen eller på nyårsafton. Fullt lika njutbar tycker nog inte löparna i Stockholm Maraton att utsikten är. De måste plåga sig över bron två gånger (!) om de vill ta sig i mål inne på Stockholms stadion. Stockholm Maraton äger rum i början av juni varje år.

Skinnarviksberget

Hit upp kommer man lättast från Yttersta Tvärgränd eller från motsatt håll, Gamla Lundagatan. Skinnarviksberget, som egentligen är en del av Skinnarviksparken, har fått sin namn efter skinnarna eller garvarna som arbetade med skinnberedning i staden. Garverierna låg längs med bergets fot vid Söder Mälarstrand, på behörigt avstånd från

staden, eftersom de stank. Det kanske är från Skinnarviksbergets topp som Stockholms stadshus är allra stiligast. Författaren Ivar-Lo Johansson, som bodde på Bastugatan 21 med utsikt över Riddarfjärden, liknade Stadshuset vid *"en hjort som kommit ned till vattnet för att dricka"*. Kaknästornet, Engelbrektskyrkans torn, Essingeleden och höghusen i Tanto hjälper till att peka ut de fyra vädersträcken. Under den ljusare tiden på året möts här människor från hela stan för att ha picknick eller lyssna på musikuppträdanden som ibland förekommer.

Långholmen

Den gröna, före detta fängelseön, var från början inte så grön. Gamla bilder från 1800-talets slut vittnar om en naken och kal holme. Det är dock fångarnas förtjänst att landskapet fått ett annat liv. De grävde upp muddringsmassor ur Pälundet och spred över ön. Projektet föddes hos de styrande i staden som ville göra Stockholm grönare. Vitabergsparken och Tantolunden är andra exempel på grönområden som anlades vid samma tid, runt sekelskiftet. Fängelsets historia går tillbaka till 1700-talets början då den gamla malmgården på ön användes som spinnhus för tiggare och lösdrivare. 1833 började man bygga det som sen blev Kronohäktet. Centralfängelset (som blev landets största med över 500 celler) byggdes 1874 (revs 1982) och 1915 stod den fasta paviljongen klar, där bland andra spionen Stig Wennerström satt på 50-talet. I slutet av 60-talet började man successivt avveckla fångvården på Långholmen. 1972 flyttade de flesta fångarna till andra anstalter och 1978 upphörde all anstaltsverksamhet på ön. Under åren som följde nedläggningen överläts fastigheterna en efter en till Stockholms stad. I dag rymmer Långholmen lite av varje. Vandrarhemmet, världhuset och konferensanläggningen är sedan invigningen 1989 fortfarande omtalade. På ön finns också skeppsvarv, hantverkare, kolonilotter, kafé, Bellmanmuseet, folkhögskola och inte minst långa och många promenadstråk och löpstigar. Det förekommer även guidade vandringar runt ön och på det gamla fängelset.

MALMGÅRDEN OCH OMGIVNINGARNA PÅ VÄSTRA SÖDERMALM

Heleneborgs malmgård

Före 1900-talet begränsades fastigheten Heleneborg av Pålsundet, Pålsundsgatan, Högalidsgatan och Varvsgatan. Fortfarande står den gamla grindstugan från senare delen av 1770-talet kvar i korsningen Varvsgatan - Lundagatan. Detta är en av Söders allra äldsta kåkar. Heleneborg har haft ett stort antal ägare och hyresgäster genom åren. Den förste var Jonas Andersson, ursprungligen från Norrköping. Han adlades med namnet Österling 1660, efter att ha deltagit i fälttåg i Tyskland, Polen och Danmark. Österling köpte och bebyggde den tomt, som under lång tid kom att kallas Österlingska tomten och senare fick namnet Heleneborg. Förutom ett pampigt bostadshus med tillhörande gårdsbyggnader och trädgårdsanläggningar, uppfördes också ett tobaksspinneri. Tobaken, den så kallade "skinnarvikshavannen", odlades i omgivningarna. Till gården hörde även karpdammar och en väderkvarn inom nuvarande Högalidskyrkans område. Senare under 1700-talet tillverkades kritpipor på fastigheten.

Det gick inte så bra för Österling. Han förlorade sina tillgångar och fick lämna gården, som sedan stod tom under lång tid. Huvudbyggnaden brann 1701 och det dröjde ända till 1721 innan hus och trädgårdsanläggning rustades upp igen. Sin nuvarande profil fick huvudbyggnaden på Heleneborg under senare delen av 1800-talet.

Fyra fruars Heleneborg

Även om malmgården Heleneborg har anor från 1660-talet, fick den inte sitt nuvarande namn förrän ungefär hundra år senare. Det var dåvarande ägaren, Adolph Christiernin, som döpte gården efter sin hustru Helena. Namnet Heleneborg blev senare väl förankrat genom att inte mindre än fyra av fruarna på gården mellan åren 1759 och 1906, bar namnet Helena eller Helen. Sist i raden var änkan Helen Berg, som sålde fastigheten 1906. Att den gata, som 1905 började sprängas fram österifrån mot Varvsgatan, kom att heta Heleneborgsgatan tycks inte vara någon

slump. I boken Stockholms gatunamn står det: *"I beredningsutskottets manual 1884 nämns Heleneborgsgatan bland exemplen på gator, som uppkallats efter 'med särskilda namn försedda egendomar inom stadens område' "*

När Helen Berg 1906 sålde Heleneborg så var det till ett finanskonsortium, som köpte i spekulationssyfte. Tobaksodlingar kom att ersättas av gator och bostadsbyggande. På 20-talet blev Stockholms stad ägare till den kvarvarande huvudbyggnaden på Heleneborg. Från samma tid har huset bebotts av familjen Johnsson; från början skulptören Ivar Johnsson, senare av sonen Tomas. I entrén till Högalidskyrkans kolumbarium (gravurnekammare) kan man beskåda en relief som Ivar Johnsson har gjort.

1800-talets näringsliv kring Heleneborg

Under stora delar av 1800-talet dominerades näringslivet på västra Södermalm av hantverk och småindustri. Här fanns skomakare, skraddare, smeder, kopparslagare, bleckslagare, hovslagare, tunnbindare, målare, svarvare, glasmästare, garvare, paraply-, peruk-, instrument- hatt-, ur-, plånboks- och stolsmakare. Men det fanns också textil-, socker- och tobaksindustri.

På Heleneborg fanns många olika aktiviteter. Här etablerades exempelvis väveri, tygtryckeri, kemiskt blekeri, vaxdukstillverkning, klädfärgning och ljusstillverkning. På 1860-talet var familjen Immanuel Nobel hyresgäster på Heleneborg. Här utförde fadern tillsammans med sonen Alfred många av sina experiment och det var också här den omtalade explosionen inträffade 1864, då Nobels laboratorium flög i luften och fem personer dödades, bland dem Alfreds lillebror Emil. Trots olyckan fortsatte experimenten, till en början på en präst på Mälaren, men senare i nya byggnader i Vinterviken. Fortfarande 1906, när Helen Berg sålde Heleneborg, beskrevs dock egendomen fortfarande som en *"lantlig domän med vidsträckt tobaksodlingar"*.

HELENEBORGSGATAN RUNT - kuriosa från A till Ö

A Arne Munthe. Vetgiriga rekommenderas hans bok *Västra Södermalm* i två delar.

B Bad finns det flera på nära håll. Långholmens strand- eller klippbad på sommaren. Det flytande Liljeholmsbadet vid Hornsgatans ände är en kulturinstitution. Vill man åka lite längre bort finns Fredhälls klippbad och Smedsuddsbadet på andra sidan Västerbron.

C Caféer. Varierat utbud och varierad publik. Lasse i Parken (Högalidsgatan 56), Café dello Sport (hörnet Pålundsgatan och Högalidsgatan), Cinnamon (Verkstadsgatan 9) Ångla-huset (Långholmsgatan 20) och mitt över gatan inte minst Monica Risbergs kafé (Monica bor i 52:an).

D Dockmakare, tapetserare och skräddare är några av hantverkarna längs gatan.

E Energi – fyll på förrådet och/eller svettas ut den på Energiverket (Långholmsgatan), eller på Friskis & Svettis gympapalats (vid Liljeholmsbrons fäste). Balken Gym (i hörnet Borgargatan – Högalidsgatan) finns också för den som inte får nog av motion.

F Fängelseön Långholmen inbjuder till bland annat bad, friluftsteater och promenader. Resterna av fängelset är idag vandrarhem, hotell, restaurang och museum.

G Grindstugan till Heleneborgs malmgård syns vid hörnet Varvsgatan-Lundagatan.

H Husmöte för Brf Huggjärnet 18-19 med inledande arbetsdag brukar det vara två gånger om året.

I Is. Det händer att Riddarfjärden fryser till och har du skridskor kan du ta dig en tur.

J JAS kraschade på Långholmen den 8 augusti 1993. Idag finns ett litet monument på nedslagsplatsen, strax nedanför bron till höger, cirka 150-200 m från brofästet på

södersidan.

K Kajakpaddlare är en vanlig syn från tidigt på våren till sent på hösten i vattnen runt Långholmen och Reimersholme. Under sommaren arrangerar en kajakklubb på Reimersholme gratis "prova-på-paddling" vid bryggan inne på gamla spritfabriksområdet.

L L O Smith, brännvinskungen, hade sin fabrik på Reimersholme 1869-81 och Karlhälls gård på Långholmen var hans sommarställe.

M Mat från bland annat Italien, Kina, Thailand, Grekland och Indien kan inmundigas på kvarterskrogarna i området. Hummer, strömming och sjötunga finns i fiskaffären Thorsson JE Fisk AB (etabl. 1915) på Långholmsgatan.

N Naturupplevelser i närheten: Skinnarviksberget, Tanto, Reimersholme, Pålundet, Långholmen och så allt vatten!

O Odlings- och kolonilotter. I Tanto har det funnits kolonilotter sedan 1906 då staden upplät en del av sin mark enbart för ändamålet. Anna Lindhagen var eldsjelen bakom föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm.

P Pålundsparken är en kilometer lång och sträcker sig längs Pålundet. 1997 förklarades den som naturminne och har lagligt skydd.

Q "Qvavit" eller Absolut rent brännvin har sin historia från spritfabriken på Reimersholme som var i drift från 1869 till 1978. Vin & Sprit flyttade sen tillverkningen av brännvin till Årstadal, där man senare lade ner verksamheten 1995 p g a överkapacitet.

R Rysare, CD-skivor, tidningar och tidskrifter finns på Hornstulls bibliotek, Hornsbruksgatan 25. Öppet alla dagar utom söndagar.

S Städdag. Natten till tisdag kommer den nattliga städsvängen till Heleneborgsgatan. Parkera bilen på andra gator om du vill slippa böter!

T Tobaksspinnargatan i grannkvarteret påminner om tobaksodlartraditionerna i området. På Heleneborgs malmgård fanns förutom tobaksspinneri tillverkning av kritpipor vid ett särskilt tobakspipbruk.

U Utsikt har man från föreningens gemensamma takterass i 54:ans hus.

V Västerbron som stod klar 1935 har Sveriges längsta bågbrospann av stål. Bron är 601 meter lång.

X Xplosion. Den 3 september 1864 inträffade en explosion på Heleneborgs malmgård. Något av Immanuel Nobels experiment gick snett och fem personer dog, bl a sonen Emil, Alfreds lillebror.

Y Yxan, Borren, Huggjärnet och Stämjärnet är några av fastighetsbeteckningarna i kvarteret.

Z Zickzacka mellan gatorna i kvarteret och njut av arkitektur från seklets första årtionden.

Å Åsön är det gamla namnet på Södermalm, Stockholms största ö.

Ä Ärgade takåsar och kyrktorn syns i mängd från Skinnarviksberget, 53 meter över havet och Stockholms högsta naturliga punkt.

Ö Öl. Heleneborgsgatan har en pub – Haggis Inn.

Förteckning över hyreshus i Stockholm ritade av Oskar Waller och Ture Sellman

Oskar Waller

<u>Adress</u>	<u>Byggnadsår</u>
Östermalmsgatan 19	1910-12
Heleneborgsgatan 48-50	1924-26
Allhelgonagatan 13	1931
Allhelgonagatan 11	1931-32
Roslagsgatan 29	1935-36
Roslagsgatan 27- Frejgatan 21	1935-36
Luntmakargatan 36	1938-39
Frejgatan 39	1939-40
Frejgatan 18-20 - Thuleg. 40	1940

Ture Sellman

<u>Adress</u>	<u>Byggnadsår</u>
Heleneborgsgatan 52-54	1926-28
Heleneborgsgatan 40	1928
Heleneborgsgatan 36 A, 36 B	1928-31
Kristinehovsgatan 13	1929-30
Bergsundsgatan 24	1931
Heleneborgsgatan 20	1935
Liljeholmsbron 10 - Årsta strand 13 (en fastighet)	1937-38
Slipgatan 10 - Verkstadsgatan 22	1939-40
Doktor Abelins gata 3	1927-27
Samaritgränd 3	1928-29
Samaritgränd 6	1928
Samaritgränd 8	1928
Wollmar Yxkullsgatan 46	1928
Brännkyrkagatan 67 - Hornsgatan 80 (en fastighet)	1931
Maria Prästgårdsgata 29	1939-40
Tjärhovsgatan 10	1929-30
Hökens gata 2-4 - Götgatan 19 (en fastighet)	1929-32
Skånegatan 48	1927-28
Assesoarsgatan 4	1929
Grindsgatan 29	1929
Vetegatan 4 -10 - Eriksdalsgatan 29 (en fastighet)	1931
Siargatan 15	1931-32
Magnus Ladulåsgatan 18-22	1933-34
Västgötagatan 10-14	1933-34
Åsögatan 91-97	1933-34
Allhelgonagatan 7-9	1935-36
Skånegatan 53 A - Östgötagatan 57 (en fastighet)	1935-36